

YU ISSN 0027-8084

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКОХРВАТСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

XXIV/3

**БЕОГРАД
1980.**

НАШ ЈЕЗИК

Књига XXIV (нова серија)

Св. 3

САДРЖАЈ

Јован Суботић као граматичар (ИРЕНА ГРИЦКАТ)	95—106
О граматичкој информацији и семантичкој идентификацији у великом описном речнику (ДАРИНКА ГОРТАН-ПРЕМК)	107—114
О дефиницијама у Речнику САНУ (МИЛОРАД ДЕШИЋ)	115—128
Нека размишљања о класификацији и о промени глагола у савременом српскохрватском језику (ТАТЈАНА П. ПОПОВА)	129—138
Још о класификацији српскохрватских глагола (МИТАР ПЕШИКАН)	139—146
Језичка култура	
Нека размишљања о стандардизацији нашега језика (АСИМ ПЕЦО)	147—152
Бринемо ли се довољно о језику (ДРАГО ЂУПИЋ)	152—161
О значењу придева <i>йисмен</i> (АСИМ ПЕЦО)	161—163
Дистинктивна вредност придевских облика <i>йисан</i> , <i>йисани</i> и <i>йисмен</i> , <i>йисмени</i> (ЕГОН ФЕКЕТЕ)	163—169
Једна непотпуна синтагматска детерминација (ДРАГО ЂУПИЋ)	169—172
Језик песника (ЈОРДАН МОЛОВИЋ)	172—173
О неким питањима из области норме књижевног језика (уз прилог Ј. Моловића) (СЛОБОДАНКА БОШКОВ)	173—177

Језичка култура

НЕКА РАЗМИШЉАЊА О СТАНДАРДИЗАЦИЈИ НАШЕГА ЈЕЗИКА

Проблем стандардизације језика, проблем језичке норме, стар је колико је стар и језик. Онога тренутка када је човјек почео да се говором споразумијева са својим саплеменицима, појавила се и тежња да се у то средство за споразумијевања унутар једне људске заједнице унесу и нека правила. Од тада па до наших дана проблем језичког нормирања увијек је био актуелан. Није било епохе која није тежила да ту унесе нешто своје, да дотјерује и осавременењује језичку норму. То је и схватљиво. Свако вријеме носи „своје бремe“ и, природно, оно жели да свој печат остави и на писаној и на говорној ријечи, исто онако као што се настоји да и у другим областима живота остане видних трагова из тога времена. Дакле, стандардизација није откриће нашега времена. Стандардизација, са овим или оним називом, стара је колико је стар и човјек. Ми данас овај назив често употребљавамо. Говори се о стандардима разних врста: од ципела до авиона. Зато је схватљиво што се и у области језика често сусрећемо са тим називем. Истина, у другим областима живота ми смо, најчешће, законским одредбама присиљени да се покоравмо тим прописима, да поштујемо стандарде. У области језика, на жалост, није тако. Илустрације ради ја ћу указати на два, сасвим безазлена, примјера: ако пјешак у граду прелази улицу на недозвољеном мјесту, органи јавног реда га кажњавају, или га могу казнити за тај прекршај; исто тако ће бити кажњен, или постоје законске могућности да се казни, сваки возач који остави кола на мјесту које није за то предвиђено. За нас овдје није битно да ли се и ови законски прописи редовно поштују. Битно је да за такве преступе постоје законске одредбе. А оне понекад нису безначајне. Дакле, друштво се брани од оних који нарушавају утврђени ред. И добро је што је тако. Али када је у питању језик, није тако. Стиче се утисак да за језичке нормативе нико није задужен. На те нормативе много се не гледа ни тамо гдје се живи од језика, гдје је језик „основно средство за рад“. Није ми познато да је неко морао да мијења врсту запошљења само због тога што се није придржавао језичких норматива. То чак вриједи и за школу и средства масовне информације — радио и телевизију. А не би смјело да буде тако. Тај немар може да нам се тешко освети. Његове последице већ су на видуку: број неписмених је сваким даном

све већи. Не аналфабета, мада, на жалост, има и тих, него оних који знају сва слова и да напишу и да прочитају, али који нису у стању да лијепо и течно искажу своје мисли ни писаном ни говорном ријечју.

Наша језичка норма, норма српскохрватског/хрватскосрпског књижевног, или стандардног, језика, од раније је позната. Истина, она није дата једном за сва времена, као што ни многе друге норме немају општеважећи карактер. И ту има промјена. Али те промјене, најчешће, нису нагле, а оне не морају имати ни општији карактер. Разумљиво је и зашто је тако. Поготово је схватљиво зашто се у једноме језику којим се, као својим матерњим језиком, служи више народа могу јавити извјесне разлике у различитим граматичким категоријама: и у гласовном систему, и у облицима, и у рјечнику и сл. Те разлике су дијалектичка нужност и оне потврђују истину да се и у језику све мијења. Према томе, јасно је и зашто се на нашем језичком подручју јављају разлике у говорној и писаној ријечи. Нашим језиком, да се и тога подсетимо, као својим матерњим језиком говоре четири равноправна народа: Срби, Хрвати, Црногорци и Муслимани. Сваки од тих народа има својих посебности, па и у језику, иако, опет, сви ти народи говоре једним језиком. Истина, те разлике у језику нису такве природе да би оне чиниле потешкоће у међусобном споразумијевању. Али, оне су ту и није ништа природније него их видјети и објаснити. Како ћемо се ми односити према тим разликама, колику ћемо им вриједност давати, то зависи од више чинилаца, то, на крају, и није искључиво језичко питање. Тако, рецимо, свака наша друштвена заједница, свака наша социјалистичка република и аутономна покрајина, може да има своје наставне програме за школе, може да има своје уџбенике, може да има и своју језичку норму, свој језички стандард. То је неотуђиво право свакога члана наше самоуправне друштвене заједнице које му даје Устав. Друго је питање шта ће се, и у којој мјери, користити од тога права. О томе, уосталом, не одлучују само језички стручњаци, јер то и није искључиво језичко питање. У вези са овом проблематиком могло би се рећи и то да у границама једнога језика какав је наш те разлике не могу бити велике, не могу бити такве природе да би оне отежавале међусобну комуникацију, споразумијевање без потешкоћа. Не само да такав одговор проистиче из чињенице да се у основици нашега језика налази једна дијалекатска основица — новоштокавски говори, него би супротна рјешења било тешко прихватити и из чисто културолошких разлога.

* * *

Што се тиче језичке ситуације и језичке норме у СР Босни и Херцеговини, мислим да ту нема великих проблема. Бар ја их не видим. Постојећа српскохрватска језичка норма, са извјесним прилагођавањима за босанско-херцеговачко говорно подручје, сасвим лијепо функционише. Јасни су и принципи на којима се заснива та норма. Ијекавштина је била и остала основно нарјечје. Наравно, појединац има право да се определи-

јели и за екавски изговор. То је његово право. Што се, пак, тиче саме ијекавштине, ни ту нема непремостивих потешкоћа. Ако се понегдје наилази и на потешкоће, оне увијек могу да се усагласе са општеважећом нормом за стандардну ијекавштину. Јасно је, исто тако, да фонема *x* чини саставни дио гласовног система већег дијела босанско-херцеговачких говора. Тај глас често има већу фреквенцију од његових супституаната. Према томе, и постојаност ове фонеме у стандардном језику чини саставни дио његове норме. Истина, то вриједи и за нашу заједничку језичку норму. Питање је само којем лику ће се понегдје дати предност. Другачије речено, може се десити да неко редовно пише: *уха*, *муха*, *сух*. То је сасвим у духу постојећих српскохрватских норматива. Али је, уз то, прихватљива и друга њихова варијанта: *уво*, *мува*, *сув*.

Истина, да би се дошло до тачних и увјерљивих података о свим овим питањима, и да би се могли доносити закључци у ком односу стоје овакви облици у народним говорима, а на основу тога да се доносе и одређени прописи, потребно је знати какво је стање у народним говорима. Управо због тога су и подузета, и увелико се остварују, опсежна испитивања народних говора на подручју Босне и Херцеговине. Та дијалектолошка испитивања врше се по тачно утврђеном плану. Она су добро поодмакла, али, то треба да се зна, њихов завршетак још није на видју. Биће потребно још и времена и стручних снага да се овај пројекат доведе у своју завршну фазу. Надајмо се да ће се и у будуће све остваривати онако како је замишљено на почетку. То значи да ће се одржати интензитет рада као и до сада и да ће се резултати тих истраживања саопштавати у едицији која прати та истраживања, у Босанско-херцеговачком дијалектолошком зборнику. Та испитивања, када се приведу крају, пружиће тачне одговоре на многа питања о која се ми данас у свакодневној пракси спотичемо.

Природно, то такође треба да се зна, и свако будуће стандардизовање у области нашега језика, и свака будућа језичка норма, мораће у првом реду да полази од онога што је до тога времена чинило основицу језичке норме; мораће да узима у обзир основне принципе на којима почива српскохрватски стандард. А то из простог разлога што се у овој области не могу правити нагли скокови. Не само да би такви поступци онемогућавали комуникацију између различитих генерација, него би они отежавали комуникацију између оних за које се та норма ствара и културне баштине. А на такве подухвате тешко се одлучити. Другачије речено: може се десити да наша теренска испитивања покажу да на подручју СР Босне и Херцеговине немамо у толиком опсегу заступљену класичну, вуковску ијекавштину, како у гласовном тако и у прозодијском погледу, да би је због те теренске распрострањености требало и даље сматрати једино прихватљивом. То јест, може се десити, а и десиће се, да ми у највећем дијелу босанско-херцеговачких говора не нађемо потврде за класичне вриједности старог вокала *љ* (јат) типа: *млијеко*, *дијете*; *снијег*, *лијек* са двосложним *-ије-* и са краткоузлазним акцентом на *-е-* у *мли-*

јеко и *дијете*, односно краткосилазним акцентом на *-и-* у *снијег* и *лијек*. Па и поред тога, и поред таквих сазнања, стандардна ијекавштина мораће остати на класичним ортографским начелима, и даље ће се тражити двосложни рефлекс *-ије* у оним случајевима у којима, рецимо, у екавском стандарду имамо дуго *е*. Дакле, стандард ће задржати: *млијeko*, *снијег*. То је несумњиво. Бољег рјешења нема на видику. Друго је питање како ће се поступати у области прозодије, у наглашавању ових рефлекса старог вокала *љ*. Али то ни данас није непремостива препрека. Нама је и данас познато да класична ијекавштина изискује изговор краткога *е* у *млијeko* и краткога *е* у *снијег*, а ми, у огромној већини, тако не изговарамо, него изговарамо у оба случаја дуго *е*. То потврђују сва наша досадашња истраживања босанско-херцеговачких говора. Дакле, и ми смо свјесни да постоји ту несклад између говорне и писане ријечи. Али, то није и једини случај такве природе.

И још један примјер. Наша теренска испитивања могу нас упутити на закључак да у већини босанско-херцеговачких говора не постоје јасно изражене разлике између наших африката, гласова *ч—м*, на једној страни, и гласова *ћ—ђ*, на другој страни. Такве податке треба очекивати. Па ипак, и поред тих сазнања, наша ће стандардна норма и даље остати онаква каква је и данас. То ће добрим дијелом вриједјети и за фонеме *х* и *ф*. И ти ће гласови остати саставни дио наше стандардне норме, макар то и не било увијек реална слика онога што нам о томе пружају наши народни говори.

Све ово је сасвим схватљиво. Ни наш стандардни језик, као ни било који други, није вјерна копија народних говора. Он то није био ни у свом зачетку. И Вук је тражио „опћениту правилност“, и он је уносио у свој језички образац подоста онога чега није било у његовом тршићком говору. Такви поступци су нужни у језику који опслужује више народа или представнике различитих говорних типова. Тачно је, зна се основица нашега књижевног језика, али то никако не значи да се узима све оно што се налази у говорима који чине ту основицу и да се не узима ништа из говора који не чине ту основицу. Избори и прилагођавања ту су нужни. Без тих особина стандардни језик не би могао да нормално остварује своју улогу.

Према томе, не треба очекивати да ће се у овим областима језичке норме нешто битније измијенити последице завршених дијалектолошких истраживања на подручју СР Босне и Херцеговине. Постојећи стандарди ту никако неће моћи бити одбачени. А то из простог разлога што за њих нема бољих и срећнијих рјешења. Наравно, појединачних прилагођавања савременом изразу може бити, али ни та прилагођавања не могу рушити основна начела српскохрватске језичке норме. То вриједи како за рефлекс старог вокала *-љ* тако и за фонеме *х* и *ф*, и сл. случајеве.

У овом низу питања не малу пажњу заслужује и лексика. Тај проблем, проблем употребе појединих ријечи или израза, почесто се помиње

као тешко рјешивс питање. А не би требало да је тако. Требало би увијек имати на уму једно од начела које се провлачи кроз све одлуке о језичкој политици у Босни и Херцеговини а које гласи: наше је све оно што је наше; добро је све оно што је добро. Другачије речено, не би требало да ми смета ако неко употреби ријеч или израз који није необичан у једном другом крају наше језичке територије, а који може бити необичан у моме крају. Богатство језичког израза може само да охрабрује. Од изобиља, наш народ каже, глава не боли. Истина је и то да се у оваквим случајевима даје предност ономе што живи у крају за чије житеље се и пише или чијим житељима се обраћамо. А то из простог разлога што је основна суштина сваке поруке да она буде правилно схваћена. Без таквих пратилаца наша порука може имати супротан ефекат од онога који смо жељели њоме постићи.

На овом плану језичког нормирања много ће нам помоћи садашња теренска испитивања. Она ће нам показати шта је обичније у тим говорима и то ће се моћи искористити у будућим подухватима на пољу стандардизације. Али, ни послје тога неће се оспоравати ваљаност ни оним лексемама и изразима који имају стандардну вриједност у нашим другим језичким срединама. Све ово је у духу општеприхваћених начела да је свако уско језичко оградавање штетно, и да се прима као своје све оно што је добро и код комшије.

Из свега онога што је овдје речено могао би се извући и један закључак: нормирање језика није лак посао. Тај посао изискује и много рада и много радника. Из праксе нам је познато да нагле одлуке у овој области изазивају буру, и оне најчешће не преживе своје ауторе. Због свега тога треба се придржавати начела: полако и смишљено. Чињеница је да наш језик има своје стандарде. Они сасвим лијепо врше своју улогу у нашој култури. Можда има спотицања, али та спотицања нису такве природе да би она изискивала мијењање читаве норме. Осим тога таква спотицања обично се јављају тамо гдје се није дубоко заронило, или на њих наилазе они који мало познају језички развитак. То опет говори да треба прво добро проучити и историју и дијалектологију нашега језика па тек онда тражити измјене у језичкој норми. Тешко би се нашла општеприхватљива рјешења ако би се запоставио и овај моменат. Нема добре синхроније без солиднијег ослоња на дијакронију. То вриједи за све језике, па и за наш језик.

Има један задатак, међутим, који нам се намеће у овој области језика као нужан већ данас. То је израда једнога приручника из ортоепије и прозодије, приручника у коме би се дала упутства за изговор сваке ријечи. Тај приручник не би морао бити сувише велик, а одмах би се могло приступити његовој изради. Напомињемо да се за такве приручнике одавно осјећа потреба, а има лијепих узора за њихову израду у другим језицима.

И на крају. Ако бисмо данас жељели одговорити на питање: гдје тражити узоре за наш језички стандард — бојим се да бисмо тешко могли

дати тачан одговор. Јесте, још увијек се за узор може узимати језик добрих писаца, али, истини за вољу, данас је више оних који гледају и слушају емисије наших радио-телевизијских станица, него оних који читају те добре писце. Због тога се намеће као нужно да се изборимо за то да нам та средства масовне информације буду расадници доброга језика. Не би се смјело дозволити да спикери имају говорне мане, да не разликују све гласове, да не познају све наше акценте, а то из пристога разлога што је њихова ријеч заразна, што њихове мане могу постати правило. За његовање језичке културе, несумњиво, одговорна је и школа. И то школа као васпитно-образовна институција, а не само наставници матерњег језика. Ако нам откажу ове двије установе, радио-телевизија и школа, сви наши напори у области језичке стандардизације неће уродити великим плодом. Требало би већ схватити да је језичка култура брига нашега друштва као цјелине и да се за њу треба свакодневно борити. Ми смо се некада фронтално борили против аналфабетизма, против неписмености. Резултати нису изостали. Ако бисмо данас у први план наших подухвата ставили и језичку културу, ако бисмо настојали да што више пазимо на своју ријеч, говорну или писану — свеједно, ускоро бисмо и ту имали побољшану ситуацију. Тај посас чека. Чини се да је постао неодољан.

А. Пецо

БРИНЕМО ЛИ СЕ ДОВОЉНО О ЈЕЗИКУ

Као непосредан повод за овај текст послужила нам је књига *Српско-хрватски језик — актуелна питања*, која се средином јануара ове године појавила у београдским књижарама. У њој је издавачка организација „Рад“ објавила излагања учесника двије сједнице Комисије Председништва ЦК СКС за идејно деловање СК у култури (одржане 3. марта 1978. и 27. септембра 1979. године. Иако у књизи нема закључака са ових сједница, иако она нема претензију да решава актуелна питања српскохрватског језика, ипак је издавач њоме направио гест вриједан хвале. Два уводна излагања и двадесетак ауторизованих дискусија показују жељу учесника расправе да је потребно увести више реда у наш писани и говорни израз, да о актуелним проблемима у језику којим се служи више нација треба расправљати аргументовано и према различитим приступима и гледањима на језичка питања толерантно, да треба организовано радити на подизању језичке културе итд.

Задржаћемо се на неким питањима која су покренута у овој књизи, која је, чини нам се, могуће и другачије посматрати, наравно — не претендујући на решења. Посебно ћемо се задржати на комплексу питања која се односе на нашу бригу, односно небригу о језику и на факторима који на то утичу.